

MUZA FER HADŽAGIĆ

(Sarajevo)

ZAMKE OKO ISLAMSKE I BOŠNJAČKE KULTURE

Period kulture klasičnog islama jeste cjelovit kreativni sistem koji se u punom sjaju, ali i u tragičnim antinomijama univerzalno manifestuje u bivstvu muslimana danas. Osnovno njeno fundamentalno određenje jeste najviši nivo koherencije (kao pandan svjetskim kulturama), posebno ako imamo u vidu odsustvo raskola između bića i mišljenja. Ovdje nas, međutim, više zanima relacija islamske kulture prema etničkom, posebno bošnjačkom elementu, budući da je znano da automatizam prenošenja jedne kulture na drugu nije moguć, pa zato i govorimo o međusobnim utjecajima i akulturacionim procesima.

Sa dolaskom Turaka u naše krajeve zbivaju se i snažni akulturacioni procesi. Ali, poštovanje za stare forme kulture (nastale u dugom prethodu prije Turaka) ostaju, što potvrđuju razna predislamska, paganska vjerovanja, običaji, obredi, pisana riječ, materijalna kultura i sl. Sve se to miješa u doticaju sa Orijentom, dajući jedan novi kvalitet-cjelovito biće bošnjačke kulture. Snage koje su se ranije iscrpljivale u borbi za minimalnu privrednu proizvodnju, oslobođene su sada za gradnju većih gradskih naselja, neuporedivo snažnije i življe trgovine, zanata i organizacije društvenog života. Islam se masovno prihvata zahvaljujući podsticajnijoj ekonomiji, savršenijoj administraciji i kulturi, ali i nasuprot dugoj ugroženosti i progonima tzv. bosanske jeresi od pravoslavne i katoličke crkve, kako kaže Vera Erlich. Sve ono što je stvarao naš narod u umjetničkim zanatima, gradskim urbanim rješenjima, običajima, narodnoj i umjetničkoj književnosti, nauci i filozofiji, velebnim građevinama (bezistani, musafirhane, hamami, hanovi, sakralni objekti, karavan-seraji, mostovi itd.)-kreirao je naš čovjek videći u tom stvaralačkom činu sudbinsku šansu za očuvanje egzistencije i vlastitog digniteta. Da školstvo nije bilo tako solidno organizirano, zar bi bilo moguće da ovih dana slavimo preko 450 godina Sarajevskog univerziteta, po uzoru na sveučilišnu tradiciju najstarijih naroda. Istina, utjecaji Orijenta su dominantniji, mada je ispravniji zaključak koji tu vidi mnoštvo ukrštanja i ostalih kultura. Nije nikakvo čudo što smo sve to i ostalo imali, već kako smo mnogo pogubili, posebno kontinuitet stvaranja. Dakle, zašto je sve to zapretano pogubilo podsticajne niti? Mnoštvo je odgovora, ali su dva evidentna-kultura se ne nasljeđuje prostim slijedom materijalnih dobara, baš zato što je moguća kao dalje moralno i duhovno življenje i nadograđivanje, (za što očito nismo dorasli precima), ali i zbog smišljenih onemogućavanja sa strane o čemu će ovdje posebno biti riječi. Jer, ako su Bošnjaci u jednom vremenu prihvatili

više elemente orijentalnih kultura (svjetlo dolazi sa Istoka, a zamislite suprotnost stereotipa u nastmuše Azijatske!), transponujući ih i oblikujući u kvantitativno i kvalitativno *novu kulturu*, u vrijeme i poslije osmanskog sistema, izgrađujući i na taj način vlastiti nacionalni entitet-to ni formalno logički ne stoji da se tvorevine stoljećima fundirane bošnjačke kulture pod ovim podnebljem proglašavaju islamskom u najširem smislu riječi sa snažnom negacijom etničkog i samosvojnog. Naime, "islamska kultura", po našoj tradicionalnoj historiografiji i kulturologiji, uvriježila se na našim prostorima kao prosta kopija orijentalnih kultura sa skrivenom ili otvorenom porukom: "otkud došla, još brže otišla", sa svim vrlo praktičnim provođenjima ove maksime. Osim toga, u muzejima, galerijama, trgovinama, restoranima itd, često nalazimo i druge alternacije za bošnjačku nacionalnu kulturu: "turska nošnja", "osmanska kuhinja", "turski adeti", "turski enterijer" itd. Hotimična zbunjujuća disperzija ovih neadekvatnih termina je svuda prisutna. Tako se termin "turska kultura" ili još specijalniji nazivi dovode sa poslovično narodnim mišljenjem "pusto tursko" ili "Gdje svi Turci, tu i Mali Mujo" tj. na groblje. Na sred glavne ulice u Mostaru možete pročitati oznaku "TURSKA KUĆA"-za Bišćevića kuću iz 16 vijeka-kao da su je Turci na leđima prenijeli i posadili!

Treće značenje "islamska kultura" u našoj historiografiji ili praksi jeste suženo religijsko značenje. Pošto je religija u praksi loše stajala, pogotovu se "islamskoj kulturi" nije dobro "pisalo". Tako religija i kultura sa Istoka postaju najbitnije obilježje jedne posebne sredine, njenog svakidašnjeg bitisanja, proizvodnje. Na taj način, nešto izvan stvarnog bivanja postaje karakteristika specifično postojećem. A davno smo već spoznali da je arhe čovjeka u njemu samom.

Novovjekovni svijet je, i inače, uz narasle procese sekularizacije, proizvodio i danas proizvodi nove oblike mitološke svijesti-imperijalizam ideologije i politike nije proizveo samo u nas pomenute pojmove, već i drugdje kao, "crnačka kultura", "afrička kultura", "amerikanizacija u kulturi", "jugoslovenska kultura" itd. Tako su kolonijalisti u Africi i drugdje dugo održavali vrlo smišljeno pojmove "afrička kultura" "crnačka kultura"-hotimice izmičući etničke specifičnosti. Oslobođilački pokreti i intelektualci osobito su energično odbili te smišljene atribute videći u njima svojevrstu zamku. Put ka jedinstvu, ka humanizaciji odnosa, nalazili su da vodi preko nacionalne, političke, ekonomske i kulturne slobode svakog naroda ponaosob.

Amerikanizacija koja je snažno krenula 60-tih godina vrlo brzo je morala biti napuštena. Kriza kapitalizma na Zapadu bila je opšta. Političke stranke su tada počele ozbiljnije unositi u svoje programe (i desetak i više godina kasnije i praktično provoditi) pitanja socijalne politike, kulture, etničke slobode, izgradnje bogomolja itd.

Jugoslovenska kultura (posebno na sh. jezičkom prostoru) se dosta dugo i smišljeno provodi kao suprematija jedne (djelimično i druge) nacije. Posebno kada je riječ o zajedništvu kultura u BiH, gdje Muslimani prolaze gore od svih i teško je u svijetu naći sličan primjer zapuštenosti jedne kulture upravo

sa stanovišta ideološko-političkih zamki. Ta zamka je "zajedništvo" koje Muslimani moraju uvažavati, a faktički samo koji kilometar lijevo i desno od BiH granica postoje snažne kulturne i druge institucije u Srbiji i Hrvatskoj koje eksportuju knjige, novine, udžbenike, filmove, itd. na područje BiH koje se preko "zajedničkih" institucija, pogotovu školskih i drugih programa, raspoređuju. Oko milion Muslimana radi i izdvaja (kao i ostali) za SIZ (sada fondove) kulture, obrazovanja itd, a ni traga (ili posve beznačajno) od muslimanske historije, književnosti, umjetnosti i sl. u obrazovnim i drugim planovima i programima. A znano je da se tu osobito formira svijest-u protivnom imate procese asimilacije, sve do potpunog iskorjenjivanja, "ispiranja mozгова" iz generacije u generaciju. Bez institucionalnog rješenja kulture i obrazovanja nije moguće preživljavanje jednog naroda u dužem periodu, makar on imao i najsnažniju kulturnu tradiciju, ona se svodi na ruralne, folklorne ostatke za turističke razglede. Ako ovome dodate i sistematsko rušenje objekata kulture, posve su razumljivi vapaji za međunarodnu zaštitu ovog naroda. Zamislite, ovdje čak ne pomaže ni svojatanje Muslimana između dva naroda-nezahvalni Muslimani neće da prihvate takvu čast da su im *svoja!*

U historijama i teorijama kultura moguće je govoriti i o kulturnim krugovima, kulturama kao biološkim organizmima posebno u obzoru hegelijanstva, špenglerijanstva itd. Sa ovog stanovišta je moguće praviti uopštavanja i isticati zajedničke karakteristike islamske, katoličke, pravoslavne, budističke kulture itd. Ali je činjenica da se kod svih naroda snažno naglašavaju tradicionalne nacionalne vrijednosti koje vlastitu kulturu vide na pijedestalu, pa se govori o etnocentrizmu u kulturi. Poznata je osobina da se vlastite vrijednosti ističu uvijek iznad, jedino vrijedne da postoje. Naravno, taj nacionalizam ne bi toliko smetao da nije na štetu drugih, da se ne izdiže razgrađivanjem drugih, svojatanjem tuđih vrijednosti itd.

Ono što određena historiografija, dakle, obilato nudi Muslimanima kroz pojmove "islamske", "turske", "orijentalne" itd. kulture, vlastitoj naciji ne preporučuje. Primjera radi nismo čuli da srpski ideolozi kažu za vlastitu nacionalnu književnost, pravoslavna književnost, ili pravoslavna akademija ili pravoslavno pozorište itd. pa da se u tom smislu svojataju recimo sa Rumunima ili drugim pravoslavnim narodima koji su mnogobrojniji i snažniji.

Očito, pozivati se na moral i kulturu u naše vrijeme nerijetko je iluzija. Još je Gebels vrlo instruktivno sublimirao praksu Trećeg Rajha: "Kad čujem riječ kultura, vadim pištolj i pucam". Šta je ilustrativnije u BiH od ove rečenice danas?